

Het Hagelkruis

Heemkundekring Barthold van Heessel Aarle-Rixtel

35e jaargang, nr. 1 2018

COLOFON

HET HAGELKRUIS

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel. Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a. met betrekking tot Aarle-Rixtel. Verschijnt drie à vier maal per jaar.

Redactie

Contactpersoon: Henk van Beek
Tel.: 0492 381851
h.vanbeek9@chello.nl

Albert Claessen
Angela Willemsen - Huffenreuter

Heemkundekring BARTHOLD VAN HESSEL

Kouwenberg 37, 5735 GM Aarle-Rixtel
Tel.: 0492 383553
www.heemkameraarlerixtel.nl
heemaarle@outlook.com

Dagelijks bestuur

Voorzitter: Jan Dekkers
Tel.: 0492 381673

Secretaris: Henk van Beek

Penningmeester: Diana van de Laar
Tel.: 0492 384415
IBAN: NL79 RABO 0101 4057 31

Inhoudsopgave

Colofon en voorwoord	2
Het Brabantse boekenweekboek	3
Straatnaamgeving	4
Sint-Janneke, een calvarieflesje en heilige boontjes	5
In gesprek met... Sjef Bouwmans	6
Heem of erfgoed	8
Perikelen rond het hagelkruis	9
Erfgoedbeleid	11
De schepensbank van Aarle-Beek	12
Informatie heemkundekring en museum	16

Voorwoord

Hierbij al weer de eerste uitgave van 2018. De tijd gaat snel, vooral als je wat ouder wordt... Maar hoe ouder je wordt, hoe meer je uit je verleden kunt putten. Zoals Sjef Bouwmans dat kan, aan wie dit keer door Jan Dekkers een artikel is gewijd. Simon van Wetten is nog dieper in het verleden gedoken en neemt ons meer naar het Aarle uit het begin van de 17e eeuw. Ook ons redactielid Henk van Beek heeft weer een aantal bijdragen van uiteenlopende aard aangeleverd. Kortom, weer genoeg historisch leesvoer.
De redactie

Het Hagelkruis

In de Hooge Akkers vinden we dit hardstenen 14e-eeuws kruis met een archaisch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in die tijd om hagelschade te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Het is het enige bewaard gebleven stenen hagelkruis in Nederland.

Foto voorzijde: Kasteel Croy
© Henk van Beek

Het Brabantse boekenweekboek

Henk van Beek

Onlangs is er weer een Brabants boekenweekboek verschenen. Net als zo'n vijftig andere Brabantse schrijvers heb ik ook deze keer een bijdrage geleverd. Het thema van dit jaar is 'Natuur'. Daar kun je alle kanten mee op. Ik heb geprobeerd een bijzondere bijlage te leveren door met een brede glimlach de levenscyclus van het gentiaanblauwtje te beschrijven. Het gentiaanblauwtje is voor zijn voortplanting afhankelijk van de klokjesgentiaan én de bossteekmier. Hieronder volgt mijn bijdrage van dit jaar aan het hiervoor genoemde Brabantse boekenweekboek.

Brabants boekenweekboek 2018

† Gentiaanblawkesvrouwke

"Hè, hè, ik zit," zi 't gentiaanblawkesvrouwke in d'r aige. Ut waar d'r muug van. Nei, 't waar ok nie niks. Ze waar nog kweluck drie daag geleeje oit dur pöpke gekrope of ze ha al sjans gehad mi un menneke. Nou ja sjans, veul mèr as dè! Ze han same 'n pötje gevreeje. Ja, en vur ne goeie! "Ut waar geweldig", zi ut gentiaanblawkesvrouwke tigge 't menneke. "Gèr gedon", zittie op zún beurt.

"Mar ja, ge wit 't" zittie, "'t Lève duurt mar kort." En gelijk hattie. Want 't lève van un gentiaanblawke duurt mar zo'n drie mond. No d'n daad waar 't menneke voldon weggevlogge en zaat 't vrouwke wa oit te hiege op unne stengel van 'n pijpestroojke, an de rānd van 't Meuleven. Toen ze wa waar bekomme, vlog ze wa hin en wir. 't Meuleven stu dizzen tijd van 't joar mirrendils zowwa droig en naw dus ok. Zo zag ze - detter nog wa zonedaw stond.

"Des 'n gemein plentje", zi ze in d'r aige. Zo gauw as 'r 'n klèn bisje op gu zitte, klèèmt ie dè drulleke vāst tusse zun tweije plekblaaikes en wordt dè bisje langzaam vertèèrd. "Mar, ja" zi 't gentiaanblawke, "In de netuur is ète of geète worre!".

No ne goeien dag merkte ze detter zat eikes ware um te gon legge. En dè vèèlt nog nie zo mee. Oh ja, dè legge wel, mar ge moet 'r wel un klökskesgentiaan vur zien te vinge. En die ston d'r nie zo veul. Gelukkig in 't Meuleven wél. Ze hatter dan ok gauwgenoeg ein gevonde. Ze zòdcht un bloemknöpke op en gong d'r op dur gemak vur zitte. Ein vur ein kwame de eikes nor boite en blivve moi op 't bloemknöpke plekke. "Zowwe", zi ze toen ze ze allemol geleet ha, "ik heb munnen hof um". En voldon vlog ze mi de wind van achtere nor ut Kameroven, wa 'n endje verder lag.

Ondertusse gonge d'r wa daag vurbai. No krek tien daag kwame de eikes oit. Dè wil zegge, tweije van de vijf. Ut waare nog mar van die bescheije rups-

Het gentiaanblauwtje

De bossteekmier

kes. Mee toen ze oit ware gekomme, gonge ze ant ète. No 'n dag of acht ware ze dik genoeg en liete ze z'n aige op de grond valle. Ut waar nog gin half uur latter of dur kwam volluk an. Ut ware un par bosstèèkmierre. Toen ze bai ein van die tweije rupse ware angekomme, begonne ze 's goed te sneuve. "Verrek", zi de ein mier tigge de ānder, "dè lijkt wel ne klenne van ons." "Verrek ja, zinne die ānder (naw is dè nie zo vrimd, want de rups van 't gentiaanblawke giff ekspres de reuk af van mierrejong). "We zalle 'm meeneme nor onze nèèst", zeeje de mierre. En zo gezeet zo gedon. De rups wier mi veul moeite nor 't mierrenèèst gesjouwd. De mierre zwijtze z'n aige kepot! Tot dè ze an ein van de ingange van 't mierrenèèst ware gekomme. Doar wier de rups dur nor binne gedawt en no un tijdje vringe en trekke lag ze pontifikaal tussen de mierrejong. De mierre han niks in

de gaate. De rups wier verwèènd tot en met. En ze make ok vunalles mee. Zo ha ze 'n moi fisje mee kenne make, want de mierrekunningin waar vaiftig geworre. Dur wier gedanst en gedon. Ja, op van die harde hawsmeziek. D'n hille mierenhaup ston te skudde. En 't hèèl spul wier getrakteerd op bieje-hunning, sjeklaa en rumbonne. Nou, en dè liete ze z'n aige smake! Toch ha de rups efkes flink skrik gehad. Want ein van de mierre, die allein mar cola ha gedronke, begon wa tigge un ānder nuchter kalf te smiespele. Die tweije keke de rups wa skieluk an. Ut leek net of dè ze de zaak nie vertrawde. Mar, des nogal logisch, want de rups war akelig growt en vet ant worre, stukke grotter dan de mierrejong. As de mierre merkte dè de rups d'r nie ein van hun waar, dan wier ze geheit opgevèrte. Gelukkig waar 't zo weit nie gekomme en liep 't dizze kèr goed af. De mierrejong, die vlak bai lage, han z'n aige al 'n par kirres beklaagd, um dè ze steeds minder plats krigge. Ge zot zegge dè ze onderhand toch wa in de gaate moesse kriege, mar dè waar nie 't geval.

Toen de rups in het begin van de volgende zomer dik genoeg waar geworre, begon die d'r aige te verpoppe. Begin juni waar 't zo weit en kroop ze zo vlug as ze kon oit de pop en kroop ze as ne wirwind oit de mierenèest. Hè.hè, dien trubbel ha ze achter de reug. Ze fladderde blij rond en gong toen op de stengel van 'n pijpestroike zitte. 't Menneke kos komme.

Straatnaamgeving

Henk van Beek

Sinds een aantal jaren ben ik namens de drie Laarbeekse heemkundekringen 'vast lid' van de straatnamencommissie. Afhankelijk van de kern die het betreft schuiven er telkens vertegenwoordigers vanuit die kern aan tafel, één lid van de heemkundekring ter plekke en een vertegenwoordiger van de buurt, resp. dorpsraad. Voorheen bestond de straatnamencommissie uitsluitend uit vertegenwoordigers van de plaatselijke heemkundekringen. De voorzitter is de desbetreffende portefeuillehouder, die wordt bijgestaan door een ambtelijke secretaris.

Het bedenken van straatnamen lijkt een vrij eenvoudige zaak. Echter, de praktijk wijst soms wel eens anders uit. Straatnamen hebben vaak een bepaalde gevoelswaarde. We kunnen ons wellicht - vanuit de voor-Laarbeekse tijd - nog wel herinneren dat de huidige 'De Vinken' eerder de naam 'Het Kampke' droeg. Weldra bleek deze naam tot negatieve interpretaties te leiden en moest er hals over kop een andere naam worden verzonnen. Dat werd dus 'De Vinken'. De naam 'De Kraaien' zou ongetwijfeld ook niet welgevallig zijn geweest, omdat de gevoelswaarde van 'kraai' - op zijn zachts gezegd - niet hoog zou scoren.

Toen er voor het huidige woonerfje aan de Mariastraat een naam moest worden bedacht, werd er in eerste instantie gedacht aan zuster Isfrieda. Deze zuster was immers een of twee generaties lang een bijzondere persoonlijkheid. Bovendien was zij verbonden aan het Wit Gele Kruis. Dus qua locatie paste dat wel. Echter, volgens de uitgangspunten van de straatnaamgeving mogen straatnamen slechts bij hoge uitzonderen aan personen worden gekoppeld. Op de eerste plaats mag het cv van de desbetreffende persoon geen aanleiding geven tot discussies, maar bovendien moet de persoon in kwestie qua bekendheid tijdloos zijn. Dit laatste is bij zuster Isfrieda twijfelachtig. Ik behoor tot de laatste generatie die zuster Isfrieda nog mee heeft gemaakt, net als de generatie van mijn ouders. Maar dan houdt het ongeveer op. Bovendien hebben voorgangsters van zuster Isfrieda zich ook op een bijzondere manier voor ons dorp ingezet, maar de generaties die deze zusters hebben meegemaakt zijn er al lang niet meer. Kortom, om personen te vereeuwigen in een straatnaam is nog niet zo eenvoudig. Een goed voorbeeld van een aan een persoon gerelateerde straatnaam is de Pastoor Van den Heuvelstraat.

Pastoor Lucas van den Heuvel was in het begin van de 19e eeuw pastoor van de Aarlese parochie, ten tijde dat Lodewijk Napoleon hier de koning van Nederland was. Zoals bekend bracht de koning in april 1809 een bezoek aan Brabant waarbij hij ook Aarle aandeed, waar op dat moment een vreselijke besmettelijke ziekte heerste. Pastoor van den Heuvel zette zich met volle overgave in om zijn zieke dorpsgenoten op alle mogelijke manieren bij te staan. Toen de koning de zieken ook wilde bezoeken probeerde de pastoor de koning daarvan te weerhouden, om te voorkomen dat de koning zelf ook zou worden besmet. Desondanks zette de koning zijn plannen door en bezocht hij een aantal getroffen gezinnen, vergezeld van de pastoor. De koning overleefde zijn onbaatzuchtige actie, de pastoor echter niet. Hij stierf een maand later aan de gevolgen van deze ernstige ziekte. Dit verhaal leeft sinds die tijd nog steeds voort in talloze publicaties. Ook op internet kom je dit verhaal talloze malen tegen. Pastoor van den Heuvel is hiermee 'onsterfelijk' geworden en heeft - naar mijn mening - terecht een eigen straatnaam gekregen.

Het woonerfje aan de Mariastraat heeft - op mijn advies - uiteindelijk de naam 'De Wielewaal' gekregen. Dat klinkt toch stukken beter dan 'De Huismus'!

Zuster Isfrieda

Sint-Janneke, een calvarieflesje en heilige boontjes

Henk van Beek

Een van de trouwe bezoeksters van ons heemhuis is Mariëtte Brouwers. Zodra Mariëtte binnenkomt, wordt de 'goei kamer' op een prettige manier gevuld. Mariëtte heeft altijd wel een grappige binnenkomer. Ook tijdens de rest van haar verblijf blijft ze de gezelligheid hoog in het vaandel houden. Onlangs kwam ze met 'ne krommen èrm'. Ze had een paar kleinoden meegebracht: een doosje met heilige boontjes, een calvarieflesje en een melkweit plakkaatje met de afbeelding van sint Janneke. Van alle drie deze 'cadeautjes' valt wel iets aardig te vertellen.

Het heilig boontje wordt ook wel monstransboontje genoemd. Sinds internet er is, is het vaak helemaal niet moeilijk om informatie over iets te verzamelen. Dus ook niet over het heilig boontje of monstransboontje. Dit heilige boontje (een 'vergeten groente') werd pas in de zeventiende eeuw door de Spaanse veroveraars vanuit Zuid-Amerika meegebracht naar Europa. Monstransbonen, ook wel soldaatjesbonen of soldaatjes genoemd, hebben hun naam te danken aan de paarse tekening rond de navel, de plaats waar de boon met een kort steeltje vastzit aan de binnenkant van de peul. Dit beeld doet denken aan een monstrans of een hostie. Anderen zien er twee soldaatjes in. De typische tekening op de boon wordt bepaald door de genen. De boon, het gaat om een ras van *Phaseolus vulgaris*, is een echte zelfbestuiver en de eigenschap zal daarom ook altijd in de volgende generatie aanwezig blijven. Met het heilige boontje zijn veel rituelen, sprookjes, legenden en volksverhalen over heiligen verbonden. Zo speelt de boon bijvoorbeeld een rol bij het feest van Driekoningen in de Katholieke kerk. Daarbij wordt een bonenkoning aangewezen. Ook bestaat er een bonenzondag. Dat is de eerste zondag van de vasten.

Het calvarieflesje is bijzonder van samenstelling. Hierbij is dezelfde 'techniek' gebruikt als bij de bekende flessen en flesjes met scheepjes. Vooral in het zuiden van Duitsland en in Oostenrijk worden

Heilig boontje

Calvarieflesje

sinds lang flessen op ingenieuze wijze gevuld met hele 'Golgotha's', in simpel houtsnijwerk uitgevoerde kruisgingen van Christus met om dat kruis arma Christi, ofwel lijdenswerktuigen van Christus. Arma, dat klinkt naar wapens en dat zijn het ook. De gelovige ziet in deze symbolen de wapens waarmee Jezus de strijd met de dood is aangegaan, en waarmee hij deze strijd ook heeft gewonnen. De belangrijkste zijn kruis, doornenkroon, geselpaal, haan, spijkers, hamer, nijptang, dobbelstenen, ladder, lans en spons. Ons lid Jos Hendriks heeft een grote verzameling van dit soort flessen en flesjes en heeft beloofd daarover een artikel te schrijven dat veel verder gaat dan wat hier is beschreven.

Sint-Janneke zonder en met een lichtje erachter

Het Sint-Janneke is een bijzondere beeltenis en bestaat uit een soort melkglas met een reliëf van Sint-Jan als kind. Zo op het oog is het weinig opvallend, maar zodra je er een lichtje achter laat branden krijg je een geheel ander beeld te zien. Het lijkt mij een uniek stukje religieus erfgoed. Alle drie voorwerpen zijn momenteel - bij het thema religie - in ons heemhuis te zien.

In gesprek met... Sjef Bouwmans

Jan Dekkers

Sjef woont al jaren in Aarle-Rixtel, maar is geboren op de Kivitsbraak tussen De Mortel en Bakel. Hij is de schrijver van het boekje 'Ik was één van de veertien' dat in het voorjaar van 1999 is verschenen en waarin hij vertelt over het leven in het gezin waar hij in opgroeide.

In dit interview gaat het vooral over het arbeidzame leven van Sjef en speciaal over het werken bij Van Hoek (later Slaats), de graanhandel en meelfabriek aan de Zuid-Willemsvaart in Aarle-Rixtel. Als Sjef eenmaal op gang is met vertellen is het razend moeilijk om daar een duidelijke lijn in te ontdekken en regelmatig vraag ik hem om het een en ander nader uit te leggen of terug te komen op zaken die eerder ter sprake kwamen. Ik heb geprobeerd hetgeen hij vertelde in een min of meer logische volgorde op te schrijven en nadien heb ik dit verhaal aan Sjef voorgelegd met de vraag of ik het goed begrepen had en of dat wat er staat, klopt.

Sjef begon bij Meelfabriek en Graanhandel Van Hoek in 1954. Die firma zocht hulp en Sjef was de aangewezen om dat te gaan doen, vond vader Bouwmans. Je kon daar immers meer geld verdienen dan bij de boer. Maar als het op de eigen boerderij heel druk was moest Sjef thuisblijven. Hij had immers nog geen vast contract bij Van Hoek en dan moest dat kunnen, vond vader. Het viel overigens niet mee bij Van Hoek. Je was van je vrijheid beroofd, vond Sjef.

Naast het werken bij Van Hoek hielp Sjef geregeld thuis op de boerderij nog mee, soms tot diep in de nacht. Het slapen schoot er weleens bij in. En dan was om half acht beginnen bij Van Hoek geen sinecure!

De oprichter van het bedrijf was de heer Van Hoek. Een dochter van hem trouwde met iemand van Slaats. De familie Slaats woonde in de omgeving van het bedrijf. Pieter Slaats woonde op de hoek Dorpsstraat – Helmondseweg (nu taxibedrijf van Heijst) in Aarle-Rixtel en was getrouwd met mevrouw Van Thiel uit Beek en Donk. Harrie Slaats woonde in De Wieken, in een mooi huis tegenover het bedrijf. Harrie Slaats trouwde op 5 januari 1955 in Eindhoven met mevrouw Verheugen. De personeelsleden van de fabriek mochten delen in de feestvreugde, dat wil zeggen: ze mochten mee naar de kerk en daarna gingen ze met de bus weer terug. Het bedrijf groeide en rond 1960 werkten er 32 man.

Sjef vertelde dat het werk afwisselend, maar zwaar was. Het bestond uit: vrachtauto's laden en lossen met zakken meel, voeder en graan. De zakken wogen in die tijd al gauw 70 kg, maar soms wel 100 kg. Ook werden schepen, gevuld met 150 tot 200

ton kalizout of stikstof, leeggemaakt met de schop. Twee personen gingen in het ruim van het schip en het uitscheppen in zakken van 50 kg, gemaakt van speciaal papier, kon beginnen. Na het uittakelen werden deze opgeslagen in de verschillende loodsen.

Vanaf 1964/1965 werd er meer en meer in zakken afgeleverd. In het scheepsruim werden stapels van 10 zakken van 50 kg bij elkaar gebundeld en dan uit het schip getakeld. Men waarschuwde de mannen in het ruim dat men niet onder de takels moest gaan staan. De zakken werden dan op een vrachtwagen gelegd en naar het bedrijf gebracht, waar ze weer werden afgeladen, naar binnen gebracht en handmatig opgestapeld. Dat gebeurde in lagen die trapsgewijs werden gestapeld, de eerste laag recht naast elkaar, de tweede laag over de eerste laag en zo steeds hoger. Met zakken van soms wel 100 kg was dit een heel moeilijk en zwaar karwei. Het gebeurde meer dan eens dat een schip geladen met 200 ton aan zakken op één dag leeggemaakt werd en de lading naar binnen gebracht en opgestapeld werd. In die tijd konden er geen schepen door het kanaal die zwaarder dan 200 ton geladen waren.

De opgeslagen goederen werden verkocht aan boeren. De opgeslagen zakken kunstmest (alleen in de lente) en granen of mengvoerders moesten dan weer op de wagens van boeren geladen worden. Boeren hadden zelf geen handigheid in het laden van zakken en dus gebeurde dat door de werknemers van Van Hoek.

Verschillende granen werden in losse vorm aangevoerd in schepen van 150 tot 200 ton. De aanvoer van graan ging het gehele jaar door. Zo werden er bijvoorbeeld Australische gerst, 'maalmais' (varkensvoer) en 'laplate mais' (kippenvoer) hierheen gebracht. Er werden zakken van 50 kg van gemaakt. Malen deed men ook bij Van Hoek. 'Thomas slakkenmeel' werd met ander meel gemengd en in zakken van 50 kg verpakt. Daar komt de naam 'mengvoederfabriek' vandaan. Soms mengden de boeren zelf. Zo konden ze de samenstelling zelf bepalen.

Kali en stikstof (kunstmest) werd ook in losse vorm verkocht. Dan werd eerst de kar gewogen en vervolgens met de schop geladen en weer gewogen. Dan hoefde men geen zakken te kopen. Maar dat was voor de werknemers wel meer werk.

Sjef maakte lange dagen: hij begon om 7.30 uur en werkte in principe tot 17.30 uur, maar meestal kwam er wel wat bij. Als er een schip met los graan lag,

Van links naar rechts de 1e rij zittend: Martien Manders (gehurkt), dhr. en mevr. Verder (v.Hoek), mevr. Verheugen, Harrie Slaats, 2e vrouw v.Slaats (v.Hoek) Pieter Slaats, mevr. Slaats-v.Thiel, ...?, ...? en Henk Manders (knielend)
 2e rij: Tinus van Lieshout, Pieter Penning, mevr. Schrama, mevr. Graat, ...?, Elly Jeurgens, Thidder van Vijeijken, ...?, dhr. Senders (bril), mevr. Visser, Janus van Dijk, dhr. V.d.Laar, Sjef Bouwmans, Harrie Verschuren, Janus Meijer
 Laatste rij: Thijs v.Rosmalen, Jan Ansems, Tonnie v.d. Heuvel, Tiny v.Roij (met bril), Albert Sanders, Jan v.Oirschot, Noud de Kock, Peter Wich, Jan Biemans, Jan v. Duijnhoven, dhr. De Visser, Ger v. Brussel, dhr. V.d Laar, Tonnie v. Brussel, Martien Wich, Martien v. Brussel.

begon men om 6.00 uur of soms nog wel eerder. Later kwam er een zuiginstallatie en werd het graan uit het schip gezogen. Maar ook dat ging in die tijd nog niet zo snel: 10 tot 12 ton per uur en bij een schip geladen met 200 ton was men dus wel even bezig.

En als er dan om 16.00 uur nog een wagen van Van Hout-transport met 20 ton bloem arriveerde, moest ook die nog gelost worden, ook al duurde dat tot 18.00 uur of langer.

Sjef vertelde dat het leegmaken van een schip niet zonder risico's was. Zelf heeft hij dat ervaren in 1965. Sjef was, samen met een collega, een schip met maïs aan het leegmaken. Om de vier meter legde men de planken die het ruim afdekken op 'n spant van het ruim. Deze hoorden vergrendeld te zijn. Op 'n bepaald moment donderde een aantal planken naar beneden en deze raakten Sjef. Hij viel voorover in de maïskorrels en raakte bewusteloos. De collega kon het nog uitstekende been grijpen en zo Sjef uit de maïs trekken. Met spoed werd hij naar de dokterspraktijk van Tersmette aan de Lieshoutseweg gebracht. Daar is Sjef weer bijgekomen. Hij had bij dat ongeluk een hersenschudding opgelopen. Het ongeval kon gebeuren doordat men vergeten was de

veiligheidspallen bij de spanten aan te brengen. Een ander ongeluk vond plaats toen hij boven op een vrachtwagen, geladen met zakken kunstmest, lag en deze naar een andere loods moest om ook nog graan te laden. De chauffeur van de vrachtwagen reed met een grote bocht over het fabrieksterrein met een vaartje van 35 tot 40 km per uur. Aangezien die zakken nogal glad waren, vloog Sjef van de wagen en kwam hij op de stenen terecht. Collega's die het zagen gebeuren meenden dat hij hartstikke dood viel. Gelukkig stond Sjef een paar minuten later weer op en kon het werk weer worden aangevangen.

Het harde werken leverde, naar onze huidige begrippen, niet veel op. Voor de ruim 50 uur in de week kreeg men ongeveer 70 gulden. Een vrachtwagen met 400 zakken van 50 kg extra leegmaken leverde 1 gulden en 25 cent op. Je werkte daar ongeveer 1 uur en een kwartier op!

Sjef werd in 1957 gevraagd of hij een woonhuis bij de fabriek van Van Hoek wilde betrekken. Het stond al een aantal maanden leeg en ze hadden liever een knecht dichtbij de zaak wonen. Sjef legde het verzoek aan zijn Lies voor, maar die wilde eerst eens

gaan kijken waar dat dan was. Enkele dagen na-dien besloot men daar te gaan wonen en de brui-loft werd gepland.

Maar dat het wonen vlak bij het bedrijf ook nadelen had, kon Sjef toen nog niet weten! Later, als hij op zijn vrije dag buiten stond te kijken naar het kanaal, zag men hem vanuit het bedrijf staan. En dit leidde ertoe dat men hem dan riep om wat extra's te komen doen. Hij had in de beleving van Noud de Kock, de 1e voorman bij het bedrijf, toch niets te doen en kon dan net zo goed maar komen werken. Later ging dat oproepen om te komen werken via de telefoon. Maar Sjef had dit vlug begrepen en zorgde er toen wel voor dat hij uit het zicht ver-dween of niet meer in het zicht kwam, zodat hij an-dere dingen kon gaan doen.

Op een keer gebeurde het dat een zoon van een schipper een radiografisch bestuurbaar bootje de-monstreerde in het kanaal, waar de boot voor anker lag om gelost te worden. Het gaf veel bekijks want dit was wel heel bijzonder. Sjef was ook komen kijken en stond naast het zusje van de bezitter van

het bootje, dus de dochter van de schipper. Plotse-ling hield het bootje ermee op en dobberde het stuurlaars op het kanaal, niet zover uit de kant. De zoon wilde het bootje uit het kanaal vissen, maar dat was nog niet zo eenvoudig. Toen Sjef en het zusje wilden zien wat er precies aan de hand was, stootten ze tegen elkaar. Beiden verloren het even-wicht en vielen in het kanaal. Er ontstond grote pa-niek, want zwemmen was in die tijd geen vanzelf-sprekendheid. Omdat het niet zo gemakkelijk was om die twee uit het kanaal te vissen, ontstond bij een aantal mensen, die nauwelijks konden zien wat er exact aan de hand was, het idee dat Sjef ver-dronken was. En dat laatste werd al snel rondver-teld. Gelukkig was dat niet het geval.

Sjef heeft tot 16 november 1967 bij Graanhandel van Hoek gewerkt. Toen zag hij, na een tip van een goede kennis, de mogelijkheid om bij de gemeente Aarle-Rixtel in dienst te komen. Daar was het werk een stuk aangenamer en het verdiende bovendien beter. Sjef is op dit moment 87 jaar en heeft nog steeds een geweldig geheugen. Vandaar dat ik het bovenstaande heb kunnen optekenen.

Heem of erfgoed

Henk van Beek

Onlangs werd er in Oirschot een studiemiddag ge-houden over de plaats en de betekenis van het im-materieel erfgoed. Tijdens deze bijeenkomst werd er ook gediscussieerd over het meer eigentijds maken van de heemkunde. Een aantal verenigingen heeft zijn naam al veranderd van 'Heemkundekring' naar 'Erfgoedvereniging'. De vraag is of je met die naamsverandering je traditionele imago eigentijd-ser maakt, want de term 'heem' vind ik nog steeds zo gek nog niet.

Een tijdje geleden hadden we in het heemhuis een aantal schoolkinderen te gast. Bij de inleiding probeerde ik duidelijk te maken wat het woord 'heem' eigenlijk inhoudt. Ik begon daarmee door te vertel-len dat het woord 'heem' nagenoeg dezelfde bete-kenis heeft als het Engelse woord 'home'. Dát woord bleken ze allemaal te kennen. Dit bleek vervolgen-s een prima ingang te zijn tot dat waarmee wij als vereniging ons mee bezig houden. De digizuil deed vervolgens voortreffelijk dienst, maar ook de geëx-

The image shows a screenshot of a website header and a photograph. The website header includes the text 'KENNISCENTRUM IMMATERIEEL ERFGOED NEDERLAND' on the left, a navigation menu with 'KENNISCENTRUM', 'IMMATERIEEL ERFGOED', 'UNESCO', 'ONDERWIJS', 'NIEUWS', and 'CONTACT' in the center, and 'INLOGGEN' and 'ZOEK' on the right. Below the header is a photograph of a group of people in traditional costumes, including a man in a blue coat and a woman in a white and blue costume. A yellow banner at the bottom of the photograph reads 'NETWERK' and 'OPENING VASTENAOVOND OP 11/11 OM ELF OVER ELF'.

poseerde collecties maakten veel indruk. De kinderen gingen zichtbaar voldaan naar huis.

Ondertussen is een van de tradities die folkloregroep Dikkemik in ere houdt door het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland officieel als immaterieel erfgoed erkend: dat is de gansonthulling op de elfde van de elfde. Deze Aarlese traditie trekt niet alleen elk jaar steeds meer belangstelling van jongeren, maar neemt inmiddels ook een prominente plaats in op de site van eerder genoemd kenniscentrum: www.immaterieelerfgoed.nl.

En wat dat eigentijdse betreft: daar zullen we als

heemkundekring mee aan de slag moeten, want zelf behoor ik tot zowat de laatste generatie die zich nog het traditionele 'grootmoeders tijdperk' kan heugen. Dat betekent bijvoorbeeld ook dat het grootste deel van ons huidige fotobestand de jongere generaties op den duur niet veel meer zegt. Willen we onze heemkundekring levensvatbaar houden, dan zullen we ook meer oog moeten krijgen voor andere erfstukken dan gereedschappen, poffers en heiligenbeelden.

Maar dat wil niet zeggen dat we het 'oude vertrouwd' weg moeten poetsen. Zo geeft de grote belangstelling voor de laatstgehouden Aarlese lezing de burger (lees heem!) moed.

Perikelen rond het hagelkruis

Henk van Beek

Een van onze meest waardevolle monumenten is het hagelkruis op de Hoge Akkers. In het wat verre verleden was echter nog lang niet iedereen overtuigd van de historische waarde ervan.... In de raadsvergadering van 28 september 1927 staat op de agenda een "Bespreking over 't verleenen van een matig crediet aan B en W tot het doen van uitgaven ten einde het zich in deze gemeente bevindende Hagelkruis als historisch monument beter te kunnen bewaren." Dit agendapunt levert de nodige discussie op.

De burgemeester opent als voorzitter de discussie: *"Ik geloof dat de heren hebben opgekeken toen zij dit punt op de agenda zagen."* Hij kan zich dit levendig voorstellen. *"De meeste inwoners van Aarle-Rixtel slaan weinig acht op dit kruis, maar de historici beschouwen het Hagelkruis als een uniek overblijfsel uit den oude tijd. De plaats waar het zich bevindt, een kruispunt van vier wegen in de nabijheid van de plek waar de oude Aarle-Rixtelse kerk heeft gestaan, wijst er bovendien op dat het vóór eeuwen ter afwering van hagelslag is geplaatst. Het is misschien een aantrekkingspunt voor buiten de gemeente wonenden, die iets voor de historie voelen. Daarom is het bij Burgemeester en Wethouders*

opgekomen het kruis als historisch monument te verheffen en het te beschermen bv. door een hekwerk. B en W hadden dan ook graag de beschikking over een klein beetje geld en vraagt hoe de leden daarover denken."

Raadslid Van Vijfeijken vraagt *"naar de hoegrootheid van het crediet en wil verder nuttigheid of gewenschtheid van deze uitgave bespreken."* Hij is met de heer Prinsen ter plaatse gaan kijken en zij hebben vastgesteld dat er heel wat aan moet gebeuren *"om het enig aanzien te geven"*. Het onderste gedeelte is afgebroken en zit daar vermoedelijk niet in de grond. Hij hecht niet veel waarde

aan dit monument, maar beseft dat degenen die er een studie van hebben gemaakt het beter zullen weten dan hij. Hij is er niet voor om er veel geld aan uit te geven.

De voorzitter antwoordt dat de plaats die het wellicht al eeuwen heeft gehad, erop duidt dat men *"met enig recht"* kan veronderstellen dat het vroeger tegen "hagelslag" daar neer is gezet. *"Dat het aan de onderkant is afgebroken bewijst nog niet, dat het niet als waardevol is te beschouwen. In musea treft men immers ook veel brokstukken aan die ook waarde hebben"*, aldus de burgemeester. Hij wil niet redetwisten over de echtheid, maar zeker is

dat geschiedkundigen er een grote waarde aan toekennen. Daarom willen B en W het voor de toekomst bewaren.

Van Vijfeijken vreest dat een te plaatsen "staketse" gauw kapot gereden zal worden, terwijl het kruis op zichzelf gemakkelijk uit de grond kan worden getrokken. De inwoners zelf stellen volgens hem weinig belang in het monument.

Van Vijfeijken zegt namens de heren van den Heuvel en Prinsen in geen geval meer dan 25 gulden ter beschikking te willen stellen. De voorzitter meent "dat als men het als een historisch monument ziet, eene uitgave gerechtvaardigd is, maar ziet men er dat niet in, dan heeft het geen zin eenige uitgave er voor te doen." Hij gaat af op de oudheidkundigen "die zich verheugen om het feit dat Aarle-Rixtel ook een monument rijk is."

Tijdens de kruisdagen (voor Hemelvaart) werden er kruisprocessies gehouden door velden en akkers, ook langs het hagelkruis.

Van den Heuvel hoorde van een oude inwoner dat die bij overlevering heeft vernomen dat het door een boer als "schamppaal" daar is neergezet en vermoedelijk van het kerkhof is weggehaald. Het bewijs ervoor zal echter niemand kunnen leveren, evenmin als voor het betoog dat het "als symbool tegen hagelslag" is geplaatst.

De voorzitter stelt "dat het verkeerd is een kruis als schamppaal te gebruiken en onvoorzichtig van den zegsman van den heer van den Heuvel op den boeren deze blaam te werpen. Door de overlevering is men in staat te bewijzen, dat het kruis reeds voor vele jaren op dezelfde plaats stond en als hagelkruis steeds werd aangeduid."

Wethouder Sengers zegt dat zijn grootvader, die in

1794 is geboren en wiens moeder "in de 90 jaren werd", hem ooit heeft verteld dat het geplaatst zou zijn "toen een hagelslag den oogst vernield had." Of het inderdaad ter voorkoming van vernieling van veldvruchten is geplaatst, weet hij niet. Veel kosten zou hij ook niet voor willen maken, "want veel menschen er door te lokken vindt hij niet noodig, omdat het daardoor het gevaar grooter wordt, dat alles beschadigd wordt." Hij zou er bijvoorbeeld drie palen eromheen willen plaatsen en deze zo nodig met een staaf verbinden. Overigens gelooft hij wel dat het misschien wel twee eeuwen oud is. De voorzitter herhaalt dat de leden kunnen weten "dat dit kruis van zeer ouden datum is." Hij heeft de overtuiging dat het gezet is, "om O.L. Heer af te smeeken, van dergelijk noodweer bevrijd te blijven." Het te omheinen met drie palen en wat prikkeldraad zou belachelijk zijn, volgens de voorzitter.

Wethouders Sengers interrumpeert niet van prikkeldraad gesproken te hebben. "Doen we iets", vervolgt de voorzitter, "laten we het dan goed doen of verricht anders niets. Laten we iets maken, dat de gemeente waardig is, en toch niet veel kost." Hij is het niet eens met de heer Sengers dat het geen volk mag trekken. Het is er volgens hem vooral om te doen om de aandacht van vreemdelingen er op te vestigen. Wethouder Verstappen vraagt aandacht voor de beschrijving van dit kruis, die een geschiedschrijver gegeven heeft en die in het bezit is van de voorzitter. Wethouder Verstappen zou het fatsoenlijk in orde willen brengen. Het is volgens hem enige stenen hagelkruis dat Nederland staat.

"Vroeger", zo vervolgt hij, "had men geen hagelassurantie en plaatste men deze kruisen in bijna elke plaats tegen hagelslag."

Raadslid Verhoeven verklaart "dat er verschillende menschen naar zijn komen zien, nadat er in de Zuid over geschreven was. Hij zou het kruis wat opheffen en goed vastzetten." Verstappen zegt, dat dit de bedoeling is. De voorzitter vraagt toestemming "het kruis te verrijken met datgene wat noodig lijkt en verzekert dat de kosten mee zullen vallen."

De raad stemt hierna met het voorstel in, zodat we heden ten dage dit bijzondere monument nog steeds kunnen bewonderen.

Erfgoedbeleid

Henk van Beek

In verband met bezuinigingen zette de gemeente in 2010 de uitvoering van het erfgoedbeleid in de ijskast. Als gevolg hiervan kreeg het erfgoed sinds die tijd niet meer de aandacht die het verdiende. Heel merkwaardig, wanneer je ziet dat de gemeente in haar structuurvisies tot nu toe altijd heeft vastgelegd dat behoud en versterking van de cultuurhistorie en contrastrijkdom binnen de vier kernen van wezenlijk belang zijn. Een mooie volzin, maar tot voor kort slechts van symbolische waarde.

Vanaf 2018 staat er voor erfgoedbeleid weer 48.000 euro op de gemeentelijke begroting en inmiddels is er een nieuwe medewerkster aangetrokken die een deel van haar formatie-uren aan erfgoedbeleid mag gaan besteden. Ik ben benieuwd waartoe dat gaat leiden. Er is in ieder geval genoeg werk aan de winkel. Alle drie de heemkundekringen hebben uitgesproken dat er zaken moeten worden aangepakt. Zo dient het op slot zetten van het gemeentelijk monumentenbeleid ongedaan te worden gemaakt. Ondertussen is uit jurisprudentie gebleken dat de gemeente in het verleden niet juist heeft gehandeld bij het al of niet aanwijzen van panden tot gemeentelijk monument. Ingeval een eigenaar zich hiertegen verzette, werd immers van plaatsing afgezien. Dit blijkt niet te mogen, zoals de rechter ingeval een Enschedese zaak heeft beslist, naar aanleiding van het beroep dat door de Enschedese Historische Vereniging in samenwerking met de Bond Heemschut tegen de gemeente Enschede werd aangespannen. Indien een pand volgens objectieve normen aan de criteria van gemeentelijk

monument voldoet, dient de gemeente dit ook als zodanig te honoreren. Wanneer een eigenaar het hier niet mee eens is, kan hij hooguit bezwaar maken, waarbij hij doorslaggevende inhoudelijke argumenten moet aandragen. Zo kan de gemeente niet zomaar een verzoek tot plaatsing van belanghebbende derden weigeren omdat de eigenaar dat niet wil.

Op mijn verzoek is er inmiddels een erfgoedcommissie ingesteld met vertegenwoordigers uit de drie Laarbeekse heemkundekringen. Deze commissie gaat onafhankelijk van de gemeente zich (pro)actief inzetten voor het erfgoedbeleid in Laarbeek. In deze commissie hebben zitting: Frans Leenders namens Beek en Donk, Joop van de Baar namens Lieshout/Mariahout en de schrijver dezes namens Aarle-Rixtel. De commissie kan meteen aan de bak. Zo worden er in Lieshout plannen gesmeed om aan de Heuvel een supermarkt te vestigen, waarbij het straatbeeld wezenlijk gaat veranderen. In Aarle-Rixtel en Beek en Donk bestaan er voornemens tot aanpassing van beeldbepalende panden, gemeentelijke en rijksmonumenten, waarbij de commissie zich op voorhand zal uitspreken wat men hiervan vindt. Daarnaast zal de commissie tijdens een eventuele bouwkundige aanpassing een en ander nauwlettend in de gaten houden en zo nodig (ook formeel) aan de bel trekken. Ook de Bond Heemschut zal hier actief bij worden betrokken.

Kortom, het erfgoedbeleid gaat weer die aandacht krijgen die het volop verdient!

Boerderij De Hemel

De schepenbank van Aarle-Beek

Berichten uit een ver verleden (1)

Simon van Wetten

Tot nu toe liep hetgeen wij schriftelijk van de brave dorpsbestuurders van Aarle en Beek vernamen, terug tot het jaar 1611. Simon van Wetten uit Gemert leest graag de meest onmogelijke handschriften, en was bereid de zeshonderdelf folio's die de schepenen in de dertig jaar vóór 1611 lieten optekenen, te transcriberen en terug te brengen tot tweehonderd A-4-tjes boordevol interessante informatie. Bovendien heeft hij een aantal voorbeelden uitgekozen die illustrerend zijn voor de normen en waarden, zeden en gebruiken én vooral het taalgebruik van ruim vier eeuwen geleden. Die voorbeelden bevolken deze en de komende afleveringen van "Het Hagelkruis".

Inleiding

Voraf dient u te weten dat ik een hekel heb aan letterlijke transcripties. De gemiddelde inwoner van Aarle-Rixtel en eerlijk gezegd óók die van Beek en Donk zou de brij van al die rare zinnenkronkels en al die vergeten woorden nog steeds niet herkennen als een heerlijke maaltijd. En er om die reden geen hap van eten. Daar komt bij dat de bewoordingen uiterst traag van constructie zijn. U en ik, wij verkopen ons huis. De inwoner van Aarle of Beek die een half millennium geleden zijn stulpje van de hand deed, verkocht het, droeg het op én gaf het over en moest als slotakkoord ook nog helmeling vertegen. Op dat laatste kom ik verderop nog terug.

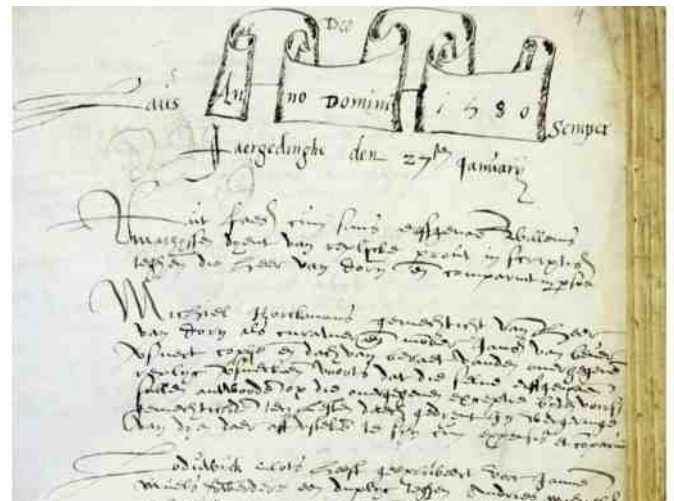
Ik leg u een aantal vertaalde minuutakten voor en vertel over de geheimen die zij openbaren. Maak kennis met de wonderde wereld van rond het jaar 1600, in Aarle, Beek, Rixtel en Donk, met een vleugje Lieshout (Laarbeek reikt blijkbaar ver terug) en een toefje Stiphout.

De dingrol

Dit tot nu toe oudste deel van de schepenprotocolen begint met een klein deel van de dingrol in het jaar 1580. De dingrol? Dat is een kort overzicht van de processen die voor de schepenen dienden. Jawel, de schout en schepenen vormden een rechtbank. Hun functie was drieledig. Zij verlijdden transportakten met betrekking tot onroerend goed, zij bestuurden de dorpen en spraken recht. Ziet u trouwens die rare verleden tijd in het werkwoord verlijdden? Jawel, de schepenen verlijdden in het verleden. En, net als nu nog een notaris, verlijdt de schepenbank een akte. Wellicht verleidt een individuele schepen na afloop van die belangwekkende taak óók nog een vrouw. Of zijn vrouw, als hij dat nog wil. Maar ik dwaal af. We hebben het over de dingrol. Daarin treffen we burgers aan die een proces voeren tegen andere burgers. Dat zijn civiele zaken. En soms voert de schout een proces tegen iemand die zich niet aan de verordeningen heeft gehouden. Dat is het strafrecht. Enkele voorbeelden:

Jonker Jacop Oudart, heer van Rixtel, heeft op 27 januari 1580 vonnis genomen tegen aldegenen die op zijn cijnsboek ten achteren zijn.

Wat de jonker gelijk heeft. Geld moet rollen, maar je moet het wel hebben.

Aanhef eerste schepenakte in het protocol van 1580

Schepenen wijzen voor recht dat Mathijs Jan van Merendonc rechten zal aan Matthijs Fransen of zijn goed, totdat hij zal komen tot betaling van zekere biljetten.

Duidelijke zaak. Mathijs mag zijn voornaamgenoot aanpakken.

Het oudste Aarlese schepenprotocol

Schepenen wijzen voor recht dat de navolgende personen zullen gehouden zijn met de anderen te rekenen en te achtervolgen zo elkaar behoorlijk zullen contenteren, te weten Jan Aerts met Jacop Coppen, Hanrick Jan Loijen met Jacop van Asten, Jan Hanricx tegen Melis Wijnants en Dirck Hanricx tegen Jenneke Dwengers.

De schepenen willen dat er een overeenkomst komt. Vrede op aarde en in Aarle.

Schepenen wijzen voor recht dat Jan Melis verbonden zal zijn momboir te wezen over de onmondige kinderen van Dirck Jan Heerkens.

Ja, Jan, daar kom je dus niet onderuit. De vader of moeder van die onmondige kinderen - dat betekent dat ze nog geen vierentwintig jaar oud zijn - is overleden en dan moet de familie vier kandidaten voor het voogdijschap (momboir) voordragen. Twee aan vaderskant, twee aan moederskant. De schepenen kiezen uit die twee tweetallen steeds één persoon, dan worden de belangen van de kinderen het eerlijkst behartigd. Maar Jan Melis had blijkbaar niet zo'n zin in deze functie...

Jonker Joris van Eijnhouts dient van aanspraak tegen de momboiren van de kinderen van Lucas Staijeckers.

Jonker Joris is dus de eiser, de momboiren van de genoemde kinderen zijn de gedaagden.

Erfdeling

Met name voor stamboomonderzoekers zijn erfdelingen het neusje van de zalm. De familie én de bezittingen worden immers nauwkeurig opgesomd en beschreven. Een voorbeeld.

"Schepenen in Aerle doen condit dat voor ons gekomen zijn Jan, Thomas en Ambrosius, wettige én natuurlijke kinderen van Dirck van Duijnhoven zaliger, en wijlen Hanricxke, diens vrouw. Met alsnog Eerke, weduwe van Peter, zoon van Dirck en Hanricxke voorschreven, met de haar toegewezen momboiren, hebben zij geërfdeeld de goederen van hun (schoon)ouders.

Eerke zal hebben een akker te Aerle van 7 lopense groot op de Bruel, neven erfenis Jan heer Claes, erfenis Trijn Buergers, de erfgenamen Jan Coolen en de gemeijnwech.

Nog 3 lopense land in Aerle, strekkende tot erfenis Mathijs Goorts, erfenis der mededelers en de gemeijnwech. Nog het Hoefke, ook in Aerle, neven er-

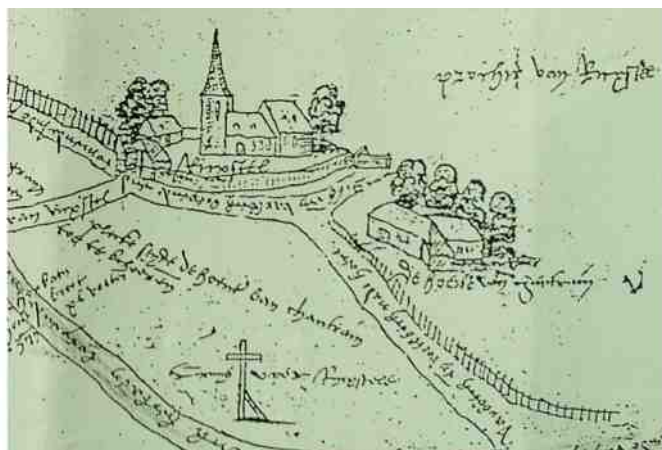
fenis Rut Reijmen en de erfenis van het Godshuis van Floreff, tot de erfgenamen Jan Colen en de erfenis der kerk van Aerle. Last: jaarlijkse een kan wijn aan de kerk van Aerle.

Nog een stuk land te Aerle neven de erfgenamen Jan Colen, het Godshuis van Floreff, erfenis Aert van Croij en de erfgenamen Roeff Lemmens. Nog een groesveld in 't Reijbroeck neven de erfgenamen van Ariaen van Eijnhouts en de erfgenamen heer Lucas Creijl, strekkende van een waterlaet tot op de gemeijnsteeg. Nog een stuk hooibeemd in de Langebeemden neven erfenis der erfgenamen Dirck Verasdonck, de gemeijn Aa en erfenis Aert van Jecendonck. Nog een sille beemd in de Langebeemd, die gehoid wordt met de vrouwe van Nuenen en juffrouw Margriet van Beeck. Nog een stuk beemd aldaar, rijdende met diverse personen, neven de Aa en erfenis der erfgenamen Dirck Verasdonck. Nog de halve Haseldonck, strekkende op erfenis Pauwels Thomas en erfenis van het convent van Hoijdonck en erfenis Rut Reijmen.

Item zal Eerke heffen de erfpacht van Jan van Doijenbraecken te Lierop, en zal zij de grondcijs betalen, en ó gl. jaarlijks aan Berber Goesens te Lieshout, en vierdalve gulden aan Cornelis Loijen te Lieshout.

Ambrosius krijgt een goed, met Claes Loijen ten deel gevallen, te Lieshout, waaruit hij gelden zal de grondcijs en het derde deel van 2 smael hoender. Nog land te Aerle neven erfenis van het Godshuis van Lieshout, Aert van Croij, de gemeijnwech en Aert Ceelen. Nog een stuk land te Aerle neven erfenis Maes Sijmons, de gemeijnwech Anthonis Roofs en de erfgenamen van Hanrick van Roijecker. Nog een beemd in de Aerlese Langbeempt, welke van jonker Peter van Hambroeck in koop door hun moeder zaliger is verkregen. Last: de grondcijs.

Nog zal Ambrosius hebben 11 gulden te Lierop van Jan Mathijssen van den Eertbors, en een erfmud

Kerk van Rixtel in de 16e eeuw

van Margriet, de weduwe van Anthonis van Rinckvelt.

Thomas krijgt de hoeve tot Heerssel of Lierop, als tegen Cornelis van den Eijnd gedeeld, en in koop verkregen is van de erfgenamen meester Daniel van Heerssel. Nog een heijtveld, en een beemd in koop verkregen van Ermgardt van den Berch en haar kinderen. Uit de genoemde hoeve moet jaarlijks het derde deel van 20 gulden worden betaald, en 8 gulden staande aan Trijn (of Crijn) Borgers of de erfgenamen Dirck van den Eijnd, en een mud rogge, Lieropse maat, te Helmond, en derdehalf vat rogge, maat van Lierop, te Mierlo. Nog 3 gulden jaarlijks aan zijn broer Jan. Daar staat de ontvangst van een jaarlijkse erfmauer rogge tegenover, van Frans Verstraeten te Lierop.

Jan krijg de hostat te Aerle, met huis en schuur, aan het kerckpat, neven erfenis der erfgenamen Ariaen van Eijnhouts en erfenis Jan heer Claes en met beide einden op de gemeijnstraten. Last: 7 vaten rogge aan de rector van het St. Anna-altaar te Aerle.

Nog een stuk land te Aerle in de Helle neven erfenis Goort van Duijnhoven, de gemeijnwech en erfenis der fabriek Sint Jan Evangelist te 's-Hertogenbosch. Nog een stuk land te Aerle neven de erfgenamen van Claes Peters van Duijnhoven en de erfgenamen heer Lucas Clocrehls (?) en de gemeijnwech. Nog een akker aan het Hagelcruijs van Aerle neven erfenis Elisabeth Joordens of haar erfgenamen en erfenis Aert Ceelen, en van erfenis meester Willem van Gerwen tot op de gemeijnwech. Nog een beemd genaamd de Braeck tussen erfenis van de fabriek Sint Jans in 's-Hertogenbosch en erfenis Claes van de Laer en Jan heer Claes. Nog een beemd aldaar in het Rijbroeck neven erfenis der erfgenamen Jan Geerkens en heer Lucas Creijl (die erfdienstbaar is), de gemeijne waterlaet en de erfgenamen Jan Ceelen. Nog een stuk beemd in de Langebempt, rijdende en hooiende met de rector van het Onze Lieve Vrouwe-altaar te Aerle en met de erfgenamen Ariaen van Eijnhouts. Nog de halve Haseldonck neven Pauwels Thomas en erfenis van het convent van Hoiidonck en Rut Reijmen. Nog 6 gulden jaarlijks, te heffen van Jan Muels, en 3 gulden jaarlijks uit de hoeve van Herssel, en 15 stuivers jaarlijks van Jasper Reijssen te Lieshout.

Jan moet uiteraard de grondcijs betalen."

Vervolgens hebben de broers en erfdelers voornoemd helmeling vertegen (afstand gedaan) van hetgeen hen niet ten deel is gevallen, en afspraken gemaakt over ongewoonlijke pachten, commet of last, mocht die naderhand blijken te bestaan.

Genoemde Jan Dircx van Duijnhoven affirmeert en verklaart op 14 maart 1580 op de eed die hij in het

ontvangen van zijn officie gedaan heeft, ten verzoeken van Jan Mathijs Stanssen en Claes van de Laer, de momboiren van de onmondige kinderen van Peter Dircx van Duijnhoven en voornoemde Eerke, dat er geen pachten, renten of inkomens in de erfdeling verzwegen zijn.

In presentie van de schepenen Aert van Jecendonck en Jan Marcelis Coolen.

U ziet, er rusten nogal wat lasten op de verkregen goederen. Lasten die voortkomen uit devotie van voorouders. Zij hebben ooit een jaarlijkse bijdrage aan een godshuis, een convent, een kerk of een altaar beloofd. Cijnzen zijn grondbelastingen, net zo onontkoombaar als in onze eigen tijd. Verder kunnen er ooit leningen zijn aangegaan, met het betreffende huis of stuk grond als onderpand.

Ook zag u ergens de term "rijdende en hooiende met" en dat slaat altijd op graslanden. Het hooien kan beter met op z'n minst twee personen, en daarom is vastgelegd welke burenen elkaar helpen met het hooien, het optasten op een kar en daarmee naar huis dokkeren ("rijdende"). De wisseling van wie aan de beurt is, kan er ook mee zijn bedoeld. Het al een paar keer aangehaalde helmeling vertegen is de zeer belangrijke symboliek bij het afstand doen van hetgeen je verkoopt, of van hetgeen je niet erft. Dat gebeurde door het overhandigen van een korenaar, de helmeling, aan de nieuwe eigenaar. Liefst in het bijzijn van een paar getuigen, zodat er later geen misverstand kon ontstaan. Die overhandiging was het door iedereen gerespecteerde teken: nu is die grond niet meer van mij, maar van hem.

En wat u in de erfdeling ook kunt constateren is de wijze van plaatsbepaling door het opsommen van de eigenaren der belendende percelen. Meestal met de klok mee cirkelde men in gedachte om het huis of het perceel heen en gaf men zo de grenzen aan.

Verdere begrippen: de gemeijnwech of de gemeijnstraet is de openbare weg, de grootte van het stuk beemd of akkerland wordt in lopense en roeden en voeten uitgedrukt. Zes lopense is ongeveer een hectare. In een lopense gaan 50 roeden, en in een roede gaan 20 voeten. Een sille is de hoeveelheid grond die je in één dag met de ploeg kunt bewerken. Een waterlaet is een sloot, smael hoender zijn kuikens of jonge kippen, en de fabriek is de kerkfabriek ofwel het kerkbestuur.

Kwestie en verschil

Inderdaad. Zo oud als de mensheid. Is er sinds één van de zeven Adams die aan de mensheid ten grondslag schijnen te liggen, wel eens géén kwestie en verschil geweest? Een vaak gehoorde aanleiding voor ruzie is de vader die hertrouwt, vervolgens overlijdt, en zijn vrouw al kijvend met zijn kinderen - of omgekeerd - achterlaat.

Er is kwestie en verschil opgestaan tussen de momboirs van de onmondige kinderen van Aert Moerren enerzijds, en Marie, de weduwe van Aert Moerren voorschreven anderzijds. Om verdere problemen te voorkomen hebben partijen de zaak onderworpen aan goedmanszeggen, en de arbiters zijn Hanrick Coffermans, priester, Aert van Jeckendonck en Jan Coolen, schepenen, en Hanrick Jan Marcelis. Zij hebben de zaak van beide zijden bekeken en na rijp beraad besloten dat de voornoemde kinderen zullen hebben de have, beesten en andere meubile goederen uit het sterfhuis. Marie krijgt in ruil drie jaar lang jaarlijks een mud rogge, maat van Helmond, en eenmalig zes vaten boekweit. Bovendien krijgt zij terug hetgeen zij bij Aert heeft ingebracht; ze hoeft slechts onder ede te verklaren wat van haar is. Ook zal zij hebben een kamer in het huis waarin Aert Moerren is gestorven, tot Pinksteren naastkomende. De genoemde momboirs moeten haar tot die tijd haar brood-koren geven.

Met de voorwaarde dat als Marie of het kind dat Aert bij haar heeft verwekt, komt te sterven vóór die driejaren-termijn voorbij is, het nog niet verstrekte deel van de rogge komt te vervallen.

Ik denk niet dat Marie en haar stiefkinderen sinds 24 maart 1580 nog vaak bij elkaar op de koffie zijn gekomen...

Testamenten

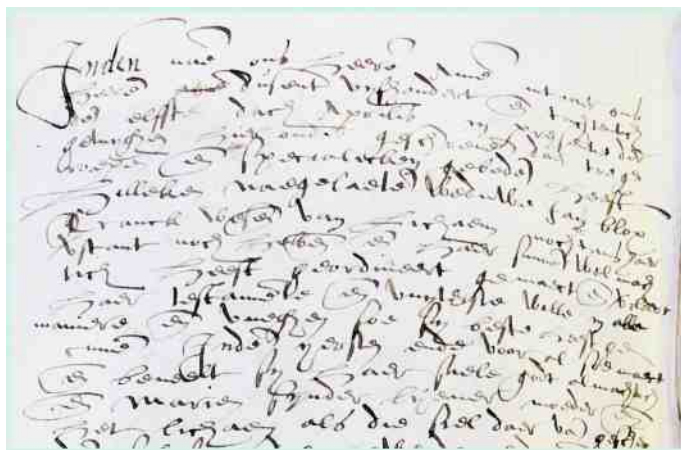
Ook laatste wilsbeschikkingen werden vaak in aanwezigheid van een paar schepenen opgetekend. Hilleke, die in 1580 overpeinsde wat zij nog nagelaten of juist goed te maken had, dacht ineens aan die vijftig gulden die Thomas nog tegoed had.

Op 11 april 1580 heeft Hilleke, weduwe van Jan Blox, krank van lichaam, nochtans haar verstand nog hebbende, haar testament en uiterste wil opgemaakt. Zij beveelt haar ziel aan bij God Almachtig en bij Marie, Zijn Lieve Moeder, en wil in gewijde aarde worden begraven. Zij vermaakt aan Catharina Hanrick Cuijs dochter het bed waar de testatrice momenteel op ligt, en een camelotte clier (kleding). Aan Lijne, de weduwe van Thomas Cuijs, vermaakt zij de andere meubile goederen, zoals de beesten en een trog. Het beste hemd gaat naar Merijcke, de zuster van Hilleke. Genoemde Lijne krijgt ook nog de helft van het huis en hof van

Hilleke, dit ter compensatie van de 50 Carolusgulden die Thomas Cuijs haar destijds geleend heeft, en zij nooit teruggeven heeft. De pastoor en koster van Aarle krijgen ieder een stuiver.

In presentie van Jan Jansen, priester, en van Gerret Ariens, daartoe geroepen.

Hilleke kan met een gerust hart en in vrede sterven.

Testament van Hilleke, de weduwe van Jan Blox

Op 2 juni 1580 heeft Jan Peters van Meghen zijn testament gemaakt. Hij is zijn vijf zinnen wel meester en vermaakt aan Jan, zijn zoon, verwekt bij zijn eerste vrouw Jenne, 25 Carolusgulden (dat geld is Arien Goort Ghijsberts nog aan de testateur schuldig, net als Jan Thomas soen van den Wasborgh). Zoon Jan moet hier wel tevreden mee zijn, de testateur meldt dat zoonlief bij zijn moeders dood niets heeft gekregen. Al zijn andere bezittingen vermaakt Jan senior aan Anneke, zijn dochter, verwekt bij Metten, "zijn andere vrouw".

Een eerder testament wordt, in presentie van Jan van Duijnhoven en Jan van Roijecker, schepenen, door Jan herroepen.

Opmerkelijk is dat Metten wordt geannonceerd als Jans' andere vrouw, niet als zijn tweede - of derde - vrouw. Bigamie was toen ook al verboden, dus het zal wel een uitschieter van de ganzenveer zijn geweest.

Wordt vervolgd

Dit voorjaar wordt in ons heemhuis aandacht geschonken aan Aarle in de jaren '70 van de vorige eeuw. Hierbij komen verschillende onderwerpen aanbod, zoals de festiviteiten rond Aarle 800 (1979). De foto is tijdens de toen gehouden zeskamp gemaakt door Ir. Ben van Noordwijk.

Heemkundekring Barthold van Heessel

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden. Om dit doel te realiseren kent de

heemkundekring de volgende werkgroepen:

monumenteneducatie

lezingen/cursussen

fotowerkgroep

redactieraad Het Hagelkruis

dorpswandelingen

genealogie

bibliotheek/archief

Heemhuis Barthold van Heessel

Ons heemhuis bevindt zich aan de Kouwenberg 37. Het voorhuis kan men gratis bezoeken. In 'de goei kamer' staat de koffie of thee voor u klaar. Ook hebben we een gezellig buitenterras. Het museumgedeelte omvat collecties met verschillende thema's, die elkaar periodiek afwisselen.

Openingstijden

zondagmiddag: 14:00 - 17:00 uur

woensdag: 9:30 - 12:00 uur, 14:00 - 17:00 uur, 19:30 - 22:00 uur

Let op: in juli en augustus is het heemhuis niet open op de woensdagavond.